

UDK: 378.147:378.4(436):811.163.42'271.14:811.112.2'242

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 26. svibnja 2008.

Prijenosna odstupanja govornika njemačkoga u ovladavanju hrvatskim jezikom

Željka Macan i Zrinka Kolaković

Graz, Austrija i Zagreb

U ovladavanju inojezičnim hrvatskim neizbježno se pojavljuju odstupanja koja mogu biti posljedica prijenosa iz dominantnoga jezičnoga sustava, a to je uglavnom materinski jezik kao J1. U ovome se radu raščlanjuju odstupanja nastala kao posljedica preklapanja njemačkoga jezika kao J1 i hrvatskoga kao J2 (inoga jezika). Kao izvor za raščlambu poslužili su radovi studenata hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Grazu čiji je materinski jezik njemački. Uspoređuju se prijenosna odstupanja u završnim radovima studenata prve i druge godine hrvatskoga kao stranoga jezika: pravopisna, gramatička i leksička. Neka su odstupanja nestala ili su se smanjila, druga su se pojavila, no neka se prenose s nižih na više razine učenja jezika.¹

0. Uvod

Tijekom učenja inoga jezika (drugoga ili stranoga jezika) uvijek dolazi do stvaranja *međujezika* (npr. Gass i Selinger 1994, Novak-Milić 2002). Drugim riječima, tijekom učenja dolazi do supostojanja usporednih jezičnih kodova, čime nastaje tzv. *međujezično polje*, *polje učenja jezika* (Pavličević-Franić 2006: 1). Svatko tko je predavao hrvatski jezik strancima sigurno se u svom radu susreo s primjerima kao u (1). Takvi će se primjeri u ovome radu pokušati raščlaniti, objasniti i tipologizirati.

- (1) i. U Hrvatskoj veliki problem je *nezaposlovnost*.
- ii. Naučili smo sve o izgledu *ZET-skih* službenika.
- iii. Seljaka je probudila *mučajuća* krava.
- iv. U tramvajima je čak *vrućije* od vrućine.

¹Autorice zahvaljuju dvama anonimnim recenzentima na primjedbama i prijedlozima koji su znatno poboljšali ovaj rad.

Međujezik koji proizvodi inojezični učenik (tj. učenik drugoga ili stranoga jezika) sustav je koji ima pravila i odlikuje se odstupanjima kao normalnom pojavom u procesu ovladavanja drugim jezikom.

Naziv odstupanje uveden je (Novak 2002) kako bi se razdvojile različite pojave (Jelaska 2005: 100). Naime, pojam *pogrješka* označava oblik koji bi učenik jezika trebao znati, a ne zna (npr. izostavljanje pom. glagola u perfektu na srednjoj razini kao *On jeo*), *propust* označava povremene poteškoće u izvedbi uslijed trenutačnih prilika (umora, rastresenosti, pritiska itd.) i inače se ne pojavljuju (npr. povremeno izostavljanje dijakritičkih znakova na nepčanicima), dok je *odstupanje* dokaz jezičnoga razvoja (Jelaska 2007: 16). Kao neizbježna obilježja međujezika odstupanja se pojavljuju ne samo u usvajanju inoga jezika (npr. *ićiti* umj. *ići*), nego i materinskoga (npr. u hrvatskome *ponijemo* umj. *ponesemo*). Pojavljuju se na svim jezičnim razinama: fonetskoj, fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, semantičkoj, pragmatičkoj i kulturološkoj (Jelaska 2005: 101).

Među odstupanjima koja se pojavljuju pri učenju inoga jezika razlikuju se prijenosna i razvojna odstupanja. Prijenosna odstupanja nastaju kao posljedica izravnoga prijenosa jezičnih elemenata iz dominantnoga jezičnoga sustava (uglavnom materinskoga jezika, npr. njemačkoga) u sustav J2 (npr. hrvatskoga). Treba napomenuti da prijenos iz J1 može biti i povoljan, što se događa kada se umjesto odstupanja pojavljuju točne jezične jedinice u J2 (tj. inome jeziku) koje nisu bile naučene. Razvojna se odstupanja pojavljuju neovisno o prvome jeziku, odnosno dominantnome jezičnome sustavu.

Budući da je međujezik dinamičan sustav koji se mijenja zbog razvoja učenikova znanja o novome jeziku, mijenjaju se broj i vrsta odstupanja. Ranija su istraživanja pokazala da u većini slučajeva jedna trećina odstupanja proizlazi iz materinskoga jezika, iako se raspon tih odstupanja može kretati od 3 do 51 posto (Ellis 1985 prema Jelaska 2005: 95). No, zastupljenost prijenosnih odstupanja ovisi i o stupnju učenja jezika: na početnoj ih razini ima mnogo, a poslije se sve više smanjuju, dok raste broj razvojnih odstupanja. Može se reći da je odnos prijenosnih i razvojnih odstupanja obrnuto proporcionalan.

0.1. Građa i ispitanici

Kao izvor za analizu korišteni su završni pismeni radovi studenata hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Grazu, slobodni sastavci na jednu od tri ponuđene teme. Prikupljeni su 2006. i 2007. godine. Ispitanici su bili ujednačena skupina prema jeziku jer im je svima glavni jezik, tj. J1, bio njemački. Na njihovim su se radovima istraživala najčešća prijenosna odstupanja iz njemačkoga kao J1 u hrvatski kao J2. Građa je podijeljena na dva dijela. Prvu

skupinu čine završni radovi studenata prve godine koji su po semestru hrvatski učili 90 sati (ukupno oko 180 sati). Drugu skupinu čine završni radovi studenata druge godine koji su po semestru hrvatski učili 60 sati (ukupno oko 120 sati), sve zajedno tristotinjak sati. Bilo je 35 radova studenata prve godine i 47 radova studenata druge godine.

0.2. Pretpostavke

Na temelju prijašnjih istraživanja prijenosnih i razvojnih odstupanja pri učenju drugih jezika može se očekivati da će tip i zastupljenost određenoga odstupanja tijekom učenja hrvatskoga jezika biti ovisan o stupnju učenikova znanja. Pretpostavljalo se da će se kod studenata prve i druge godine pojaviti odstupanja na svim jezičnim razinama, ali da će se ona razlikovati svojim obilježjima i zastupljenošću. Ovim se istraživanjem željelo pokazati i koja su najčešća prijenosna odstupanja kod govornika njemačkoga kao J1 te kako se ta odstupanja mijenjaju s povećanjem znanja jezika. Željelo se provjeriti smanjuju li se, odnosno nestaju li neka prijenosna odstupanja na višoj godini učenja njemačkoga jezika te pojavljuju li se neka nova.

Usporedba međujezika i dominantnoga jezičnoga sustava od velike je važnosti za razumijevanje i otklanjanje odstupanja pri učenju J2. Naime, osvještavanje uzroka, odnosno podrijetla određenoga odstupanja prvi je korak ka njegovu uspješnomu otklanjanju. Kako bi se postavila valjana dijagnoza, moraju se uzeti u obzir sva odstupanja. Rezultatima ovoga rada moći će se koristiti u nastavi inojezičnoga hrvatskoga: bilo hrvatskoga kao stranoga jezika učenika njemačkoga kao materinskoga, bilo u radu s nejednako dvojezičnim potomcima hrvatskih iseljenika kojima je hrvatski materinski, ali drugi jezik. Nastavnik će znati koja odstupanja može očekivati, koja su od njih najčešća te kako se odstupanja mijenjaju. Ako nastavnik zna što može očekivati u procesu ovladavanja jezikom svojih učenika, moći će uložiti više truda kako bi pravovremeno spriječio ukorjenjivanje nekih odstupanja ili se pak ne će uzalud truditi kod neizbježnih privremenih.

0.3. Vrste prijenosnih odstupanja iz njemačkoga kao J1 u hrvatski kao J2

U ovome se radu prikupljena morfološka i sintaktička odstupanja promatraju zajedno u okviru gramatičkih odstupanja, a semantička se odstupanja promatraju u okviru leksičkih odstupanja. U okviru prijenosnih leksičkih odstupanja zasebno se promatraju leksičko-tvorbena i leksičko-semantička odstupanja. U načelu su isključena razvojna odstupanja, ali kako se ona pojavljuju u nekim primjerima, ne će ih se posebno raščlanjivati, nego će se upozoriti na većinu njih.

Katkad je teško odrediti o kojoj je vrsti odstupanja riječ jer se pojedini primjeri mogu tumačiti na nekoliko načina, ili pak uključuju više od jedne razine. No u radu je ipak napravljena podjela na tri osnovne vrste: pravopisna odstupanja (uključujući i fonološka), gramatička i leksička, u kojima su razdvojena tvorbena i semantička.

Neka su odstupanja lako prepoznatljiva i lako je iz njih odgonetnuti ciljani oblik, no kod drugih nije tako pa mogu uzrokovati komunikacijske nesporazume, pogotovo u nedostatku konteksta.

1. Pravopisna i fonološka odstupanja

Neka su od prikupljenih pravopisnih odstupanja svojstvena njemačkomu, dok druga dijele i neki srodni jezici s istim obilježjima. No bez obzira na to, ako odgovaraju pravopisnoj normi njemačkoga jezika, a ne pojavljuju se kod raznovrsnih učenika hrvatskoga bez ikakve povezanost s J1, smatrat će se prijenosnim odstupanjima.

Pravopisna se odstupanja odnose samo na pisani jezik, govorni je isključen. Međutim, pokazat će se da pravopisna odstupanja mogu biti povezana s izgovornim, primjerice pri obezvučenju šumnika, pa se u pravopisnima očituju i fonološka odstupanja.

1.1. Odstupanja studenata prve godine

U radovima studenata prve godine česta su pravopisna (ortografska) odstupanja, tj. prenošenje pravopisnih obilježja iz J1 u J2.

Pisanje imenica velikim slovom — Tipično je njemačko odstupanje na pravopisnoj (ortografskoj) razini pisanje imenica velikim slovom, kao u (2).

(2) moja *Mama* (umj. *mama*)

Morfonološko pisanje — Drugo se svojstveno pravopisno prijenosno odstupanje (morfonološko pravopisno načelo) može vidjeti u primjerima u (3).

(3) i. govorim *francuzski* (umj. *francuski*)
ii. ona je iz *Francuzske* (umj. *Francuske*)

Zamjena slova zvučnih i bezzvučnih šumnika — Najčešće je pravopisno odstupanje zamjena slova koja označavaju zvučne šumnike slovima za bezzvučne. Primjeri kao u (4) mogli bi se tumačiti jednostavno kao prijenos slova kojim se označavaju pojedini fonemi u njemačkome.

- (4) i. pišem domaću *sadaću* (umj. *zadaću*)
ii. na *universitet* idem tramvajem (umj. *univerzitet*)
iii. želim gledati crkvi i *museji* (umj. crkve i *muzeje*)

Iako bi se ovo odstupanje moglo nazvati i fonološkim nazivom: obezvučenje, te tako i protumačiti, taj pristup nije nužan.

Pravopisno ili fonološko odstupanje — Međutim, primjer u (5) može se dvojako tumačiti. Moguće je da je došlo do preopćavanja pravopisnoga načela i na slova kojih u njemačkome nema: ako se fonem /z/ piše po njemačkome slovom *s*, onda se i fonem /ž/ piše slovom *š*, razlika je samo u kvačici. No moguće je i da je u primjeru (5) riječ o fonološkome prijenosu: zamjenjivanju nerazlikovne napetosti ili nedovoljne labavosti hrvatskih zvučnih glasova njemačkim napetim fonemima.

- (5) ona *šeli* učiti hrvatski jezik (umj. *želi*)

Često dolazi i do obrnute pojave, koja se ipak pokazuje fonološkom: zamjene bezvučnih šumnika zvučnima, kao u (6), pri čemu je primjer u (6.ii) nastao tijekom godine, ne na završnim ispitima.

- (6) i. Orlandov *stub* (umj. *stup*)
ii. imam *ped* kornjača (umj. *pet*)

1.2. Pravopisna odstupanja studenata druge godine

I studenti druge godine prenose pravopisna obilježja iz njemačkoga u hrvatski.

Zamjenjivanje slova — Ponovno se nalaze primjeri odstupanja u kojima je slovo za zvučni šumnik zamijenjeno slovom za njegov bezvučni parnjak, kao u (7). Međutim, riječi u kojima se to događa manje su česte riječi nego u studenata prve godine, k tomu se mogu tumačiti samo kao pravopisno, ne nižno fonološko odstupanje.

- (7) i. one žele biti *princese* (umj. *princeze*)
ii. on je *sesonski* radnik (umj. *sezonski*)
iii. luksuz (umj. *laksuz*)

Zarezi — Neka od odstupanja koja se prvi put pojavljuju na ovome stupnju proizlaze iz većega opsega jezičnoga znanja. Studenti druge godine već rabe

složene rečenice, koje prije nisu dobro poznavali. Tako se tek kod njih pojavljuje prijenos njemačkih pravila o pisanju zareza ispred zavisnih rečenica kao u (8), iako se u hrvatskome u takvim primjerima ne stavlja zarez.

- (8) i. Ona zna, da me uvijek može nazvati.
 ii. Ne znam je li to prava *lijubavna* priča, jer kraj je zapravo prilično tužan.
 iii. Definicija prijateljstva je teška, jer je to apstraktan pojam.

2. Gramatička odstupanja

Gramatička su odstupanja rezultat prenošenja gramatičkih obilježja iz prvoga u drugi ili strani jezik. Uključuju sklonidbu (kategorije riječi koje se sklanjaju), padeže, red riječi (posebno zanaglasnica), sintaktičke strukture (posebno nijekanje), uporabu veznika i prijedloga, (ne)ispuštanje osobnih zamjenica, vrste riječi, glagolsku rekciju, glagolski vid. Nekoliko je odstupanja svrstano među gramatička, iako bi se mogla zvati (i) pragmatičkima. Pojedini slučajevi gramatičkih odstupanja bitno ne djeluju na razumijevanje rečenoga, no neki mogu uzrokovati nerazumijevanje ili komunikacijske nesporazume.

2.1. Gramatička odstupanja studenata prve godine

Nesklanjanje imena — Studenti prve godine sklanjaju opću imenicu, pridjev, posvojnu ili povratno-posvojnu zamjenicu stavljajući ih u odgovarajući padež, kao u (9), ali ne sklanjaju vlastita imena koja stoje uz njih.

- (9) i. Stanujem sa sestrom *Corinna*. (umj. *Corinnom*)
 ii. Ona ima lijepu kćerku *Barbara*. (umj. *Barbaru*)
 iii. Ja volim svoju mačku *Garfield*. (umj. *Garfielda*)

Sastavni umjesto suprotnoga veznika — Kako suznačne riječi imaju više obilježja gramatičkoga jezičnoga sloja, prijenosi zahvaćaju više rečenica. Stoga su prijenosi veznika iz njemačkoga u hrvatski česti.

Budući da u njemačkome jeziku sintaktičke funkcije hrvatskoga sastavnoga veznika *i* te suprotnoga veznika *a* pokriva jedan veznik, a to je *und*, često se pojavljuju gramatička odstupanja pri uporabi tih veznika. U (10) sve su rečenice trebale imati hrvatski veznik *a* umjesto veznika *i*.

- (10) i. Evina kosa je crna *i* njezine oči su smeđe.
 ii. Guido voli sport, *i* Egon voli plavati.
 iii. Moj tata zove se Walther, *i* mama zove se Anna.
 iv. Mamina sestra je moja teta Heidi, *i* mamin brat je moj ujak Rudi.

Zarezi ispred sastavnih veznika — Zadnje su tri rečenice u (10) zanimljive jer je u njima ispred pogrešno uklopljenoga veznika *i* napisan zarez, vjerojatno upravo kao oznaka suprotstavljenosti sadržaja dviju surečenica. U tome smislu zarez ima povoljnu razvojnu ulogu. To je odstupanje svojstveno prvoj godini. Rečenica (10.iv) ima i drugih odstupanja, najviše pragmatičkih, no ona se ne će sada raščlanjivati.

Poredak zanaglasnica — Iako tri rečenice u (10) nemaju poredak riječi u skladu s normom hrvatskoga jezika, rečenice (10.i) i (10.ii) ne bi se smatrale odstupanjem jer se često pojavljuju i kod izvornih govornika — to je zahtjev visokoga stila hrvatskoga standardnoga jezika, ali ne i razgovornoga koji najčešće stavlja zanaglasnicu iza prve sintagme u rečenici (Udier 2006: 63). U primjerima (10.iii) i (10.iv) odstupa se i u redoslijedu zanaglasnica. U (11.i) također se odstupa u redu zanaglasnica.

- (11) i. Ujutro *ja* ustajem u šest sati, *se češljam* i *se oblačim*.
ii. Ujutro ustajem u šest sati, češljam se i oblačim.

Uporaba zanaglasnice na početku rečenice kao vrsta odstupanja ne bi trebala biti česta jer se pravilo o položaju zanaglasnica u rečenici usvaja na samome početku učenja hrvatskoga kao J2, zajedno sa sprežanjem pomoćnoga glagola *biti*. No ipak se katkad pojavljuje na početku surečenica. Druga su istraživanja (npr. Udier 2006: 64) pokazala da je to razvojna pojava.

Nesažimanje istovrsnih dijelova rečenice — Osim neispuštanja osobne zamjenice, rečenica u (11.i) ujedno je i primjer nesažimanja dvaju istovrsnih dijelova (povratne zamjenice), što je također odstupanje koje se pojavljuje kod studenata prve godine. K tomu je i primjer pravopisnoga razvojnoga odstupanja u pisanju glasova *č* i *ć* (*češljam*, *oblačim*). Kako se u njoj, dakle, nalazi nekoliko odstupanja, u (11.ii) navedena je u točnome obliku.

Neispuštanje osobnih zamjenica — U gramatička odstupanja ubraja se i nepotrebno izricanje subjekta. Najčešće je to osobna zamjenica *ja* jer u njemačkome rečenica bez subjekta nije gramatički ispravna, što kao primjer navodi i Vrljić (2007). To se odstupanje pojavljuje kada u hrvatskome uporaba osobnih zamjenica nije nužna, kao u rečenici (12.i), gdje on obično ostaje neizrečen (pa je odstupanje i pragmatičko). Pojavljuje se i kada je izricanje subjekta obilježeno ili čak negramatično, kao u (12.ii, 12.iii). U sve bi te tri rečenice trebalo ispustiti zamjenicu *ja*.

- (12) i. Rođena sam u Knittelfeldu, po zanimanju *ja* sam studentica i socijalna radnica.
 ii. Ja rođena sam u Feldbachu i *ja* živem u Grazu.
 iii. Ja dolazim iz Austrije i *ja* sam studentica.

U primjeru (12.ii) bio bi prikladniji veznik *a*: *Rođena sam u Feldbachu, a živim u Grazu*. U primjeru (12.iii) bilo bi običnije ispustiti veznik i dvije surečenice povezati samo zarezom: *Dolazim iz Austrije, studentica sam*. U primjeru (12.ii) pojavljuje se i razvojno odstupanje u sprezanju glagolskih vrsta (*živem* umj. *živim*).

Infinitiv umjesto glagolske imenice — Jedan je od najplodnijih tvorbenih načina u tvorbi imenica u njemačkome jeziku uporaba infinitiva glagola kao glagolske imenice. To bi se moglo smatrati preoblikom, iako se u njemačkome imenička tvorenica piše velikim slovom i dobiva član, za razliku od infinitiva glagola: *lernen/das Lernen*, kao u (13.ii). Uporaba infinitivnoga oblika umjesto glagolske imenice jedno je od tipičnih gramatičkih prijenosa iz njemačkoga, kao u (13.i), gdje je hrvatska rečenica negramatična.

- (13) i. Nakon *učiti* idem s društvom u *restoranu*. (umj. *učenja*)
 ii. Nach dem *Lernen* gehe ich mit meiner Clique ins Restaurant.

U primjeru (13.i) uočljivo je i odstupanje pri uporabi lokativa umjesto akuzativa (*u restoranu* umj. *u restoran*). To nije često odstupanje kod govornika kojima je njemački prvi jezik jer u njemačkome postoji pravilo da se na pitanje *gdje?* odgovara dativom, a na pitanje *kamo?* akuzativom. No budući da se ono ipak pojavljuje, kao što se pojavljuje i kod govornika drugih jezika, očito je riječ o razvojnome odstupanju.

Izostavljanje niječnice — U njemačkome je u niječnim rečenicama dovoljna jedna niječna jedinica, dok hrvatski sintaktički zahtijeva tzv. dvostruko nijekanje, uz niječni prilog *nikad* nužan je i zanijekani glagol, tj. niječnica *ne*. Stoga je izostavljanje dvostrukoga nijekanja kao u (14.i) i (15.i) gramatičko odstupanje.

- (14) i. Nikad idem na tržnicu. (umj. Nikad *ne* idem ...)
 ii. Nie gehe ich zum Markt.
 (15) i. Nikad ispečem kolač. (umj. Nikad *ne* pečem kolač.)
 ii. Nie backe ich Kuchen.

2.2. Gramatička odstupanja studenata druge godine

Neka se gramatička odstupanja ne pojavljuju u radovima studenata druge godine, npr. nesklanjanje imena. Druga se pojavljuju znatno rjeđe, npr. pogrješna uporaba veznika kao u primjerima (10). Treća se pojavljuju podjednako često, npr. izostavljanje niječnice i negramatičan poredak zanaglasnica. Četvrta se pojavljuju samo u nekome stupnju, odnosno u prihvatljivijim primjerima, poput infinitiva umjesto glagolske imenice. Peta se odstupanja pojavljuju u drugoj godini jer se prije nisu ni mogla pojaviti budući da su studenti tek sada ovladali novim dijelom jezičnoga znanja.

Negramatičan poredak zanaglasnica — I studenti druge godine prenose iz njemačkoga položaj pomoćnih glagola, odstupajući tako od dopuštenoga poretka u hrvatskome. Tipičan je red riječi u vremenskoj zavisnosloženoj rečenici u inverziji (kao u njemačkome s veznicima *wenn* i *als*), primjeri su navedeni u (16.i) i (17.i), gdje zanaglasnicom počinje surečenica.

- (16) i. Kad ga Sara zamoli da ju on uzme sa sobom, *je* presretan.
ii. Wenn ihn Sara darum bittet, *sie* mitzubringen, *ist* er überglücklich.
- (17) i. Kad ta strana obitelj ulazi u život pripovjedača, *je* on još mali dečko.
ii. Als diese fremde Familie ins Leben des Erzählers kommt, *ist* er noch ein kleiner Junge.

Izostavljanje niječnice — Kao što je spomenuto, uslijed dvostrukoga nijekanja u hrvatskome, koje se ne pojavljuje u njemačkome, prijenosno je odstupanje izostavljanje niječnice *ne*. Ono se pojavljuje i kod studenata druge godine, no u složenijim rečenicama kao u (18.i) i (19.i). Rečenica (18.i) treba glasiti kao (18.iii), a rečenica (19.i) zahtijeva i preobliku jer je niječni oblik glagola biti *nisam* (a ne *sam*), kao u (19.iii).

- (18) i. Tvoje prijateljice nikada zaborave tvoj rođendan.
ii. Deine Freundinnen vergessen nie deinen Geburtstag.
iii. Tvoje prijateljice nikada *ne* zaborave tvoj rođendan.
- (19) i. Nikada živjela *sam* u stranoj zemlji.
ii. Ich habe nie in einem fremden Land gelebt.
iii. Nikada *nisam* živjela u stranoj zemlji.

Infinitiv umjesto glagolske imenice — Uporaba infinitiva umjesto glagolske imenice pojavljuje se i kod studenata druge godine, kao u (20). Međutim, i ona se pojavljuje u nešto složenijim primjerima. K tomu, uz prijedlog

za infinitiv se u hrvatskome pojavljuje (usprkos propisanoj normi) i kod određenih skupina izvornih govornika, za razliku od primjera kao u (13.i) koji se ne pojavljuju (a bili bi ozbiljnija komunikacijska teškoća).

- (20) i. brojna brda za *pješčiti* (umj. za pješčenje)
 ii. viele Berge fürs Wandern

Padeži i veznici u prijedložnim izrazima — Za radove studenata druge godine svojstvena su prijenosna odstupanja u različitim prijedložnim izrazima jer oni rabe složenije rečenice. Prijenos se očituje i u odabiru prijedloga i u padežu s kojim dolazi.

U (21.i) umjesto prijedloga *preko* i genitiva ili rečenice u kojoj je sestra subjekt (*Upoznala nas je njezina sestra*) rabila se struktura prema njemačkomu *sich durch jemanden kennen lernen*. U (21.ii) umjesto prijedloga *za* i akuzativa rabio se prijedlog *na* prema njemačkomu *schuldig sein an*. U (21.iii) umjesto prijedloga *na* rabio se prijedlog *u* prema njemačkomu *sich in einer Sprache unterhalten*.

- (21) i. Mi smo se upoznale *kroz* njezinu sestru. (umj. *preko njezine sestre*)
 ii. Vjeruje da je kriv *na* smrt brata. (umj. *za* bratovu smrt)
 iii. razgovarati *u* stranim jezicima (umj. *na* stranim jezicima)

U primjeru (22.i) u priložnoj se oznaci vremena umjesto instrumentala množine rabio prijedlog *od* prema njemačkomu, kao u (22.ii). Zanimljivo je, međutim, da se prijedlog *od* rabio s instrumentalom, a ne s genitivom množine. U hrvatskome ne dolazi prijedlog, kao u (22.iii)

- (22) i. Živim u stambenoj zajednici *od* godinama.
 ii. Ich wohne in einer WG *seit* Jahren.
 iii. Živim u stambenoj zajednici godinama.

U (23) rabio se dativ osobne zamjenice umjesto prijedloga *u* i akuzativa prema njemačkomu *jemandem vertrauen*.

- (23) Mogu *im* se pouzdavati. (umj. *Mogu se u njih pouzdati*.)

Do prijenosnoga odstupanja može doći i kod značenjskih razlika u padežnim izrazima. Tako u (24) njemačka prijedložna konstrukcija *für zwei Jahren* ne odgovara hrvatskoj *za dvije godine*. Njemački *für zwei Jahren* znači *na dvije godine*, tako bi trebalo biti u rečenicama (24.iii) i (24.v), a u ostalima bi

trebalo ispustiti prijedlog za. Hrvatskomu za *dvije godine* odgovara njemački *in zwei Jahren*, a ne *für zwei Jahren*.

- (24)
- i. Živjeli smo u istom gradu *za jednu godinu*. (umj. ... gradu jednu)
 - ii. Studirala sam u Zagrebu *za 1 godinu*. (umj. ... u Zagrebu jednu godinu)
 - iii. Moji roditelji i ja smo išli u Egipat *za jedan tjedan*. (umj. ... na jedan)
 - iv. Bila sam tamo *za tri tjedne* u ljetnoj školi. (umj. ... tamo tri tjedna)
 - v. Još uvijek ne mogu vjerovati da si otišla u inozemstvo *za dva godine*. (umj. ... inozemstvo na dvije godine)

U posljednje dvije rečenice u (24) pojavljuju se i odstupanja u sklonidbi brojeva dva i tri. Ona, međutim, ne pripadaju prijenosnim odstupanjima, nego razvojnima.

Padežne konstrukcije — Slično se događa i u drugim vrstama sintaktičkih prijenosa u koje nisu uključeni prijedlozi. Tako se u njemačkome često rabi neodređena konstrukcija *es gibt* koja dolazi s akuzativom. U hrvatskome se njezina istovrijednica, neodređeno *ima*, rjeđe pojavljuje i traži genitiv, kao u (25.ii). Tako se u međujezičnome primjeru u (25.i) umjesto genitiva rabio akuzativ, a odstupanje je i pragmatičko, jer bi obična hrvatska rečenica glasila kao u (25.iii) ili (25.iv).

- (25)
- i. Tamo ima *visoke valove*.
 - ii. Tamo ima visokih valova.
 - iii. Tamo su visoki valovi.
 - iv. Tamo su valovi visoki.

Prilog sadašnji kao atribut — U njemačkom se često rabe glagolski prilozi sadašnji umjesto atributa. U hrvatskome je to rijetko, svodi se na nekoliko primjera koji doživljavaju glasovne promjene, poput *sljedeći (tragove)* → *sljedeći (nastup)*. Stoga je uporaba glagolskoga priloga sadašnjega u službi atributa često gramatičko prijenosno odstupanje kod studenata druge godine. Primjeri u (26) nastali su prema njemačkome: *Zwitschernde Vögel* (26.i), *muhende Kuh* (26.ii), *spielende Kinder* (26.iii).

- (26)
- i. *Cvrkutajuće ptice* sjede u visokim stablima. (umj. Ptice koje cvrkuću...)
 - ii. *mučajuća krava* (umj. krava koja muče)
 - iii. *igrajuća djeca* (umj. djeca koja se igraju)

Posvojni genitiv umjesto pridjeva — Govornici materinskoga njemačkoga jezika često rabe genitiv u značenju pripadnosti. U hrvatskome se to događa znatno rjeđe, a u većini jednočlanih atributa to nije dopušteno. Zato genitiv umjesto posvojnoga pridjeva čini izraze kao u (27) negramatičnima (prijenos iz njemačkoga), i to u (27.iii) u manjem stupnju nego nego u (27.1).

- (27) i. prijatelj *brata* (umj. *bratov* prijatelj)
 ii. der Freund des Bruders
 iii. brat *pripovjedača* (umj. *pripovjedačev* brat)
 iv. der Bruder des Erzählers

Glagolski vid — Budući da se u germanskim jezicima kategorija glagolskoga vida razlikuje od te kategorije u slavenskim jezicima, kod govornika njemačkoga kao J1 dolazi do poteškoća pri njezinu usvajanju u hrvatskome, kao u (28).

- (28) i. Zajedno *smo* dugo *prošetale* kroz guste šume. (umj. *šetale*)
 ii. Čitavu noć *smo proslavili*. (umj. *slavili*)

Takva su odstupanja, međutim, više izuzetak nego pravilo jer studenti druge godine i u primjerima kao u (28) prepoznaju tzv. *signale* koji ih upućuju na uporabu pravilnoga glagolskoga vida. U primjeru (28.i) to je prilog *dugo*, a u (28.ii) priložna oznaka vremena *čitavu noć*. Sve su to, naravno, *signali* za nesvršene glagole. Odstupanja u vidu mogla bi se smatrati razvojnima jer se događaju i govornicima ostalih neslavenskih J1.

Zamjena veznika — Njemački se veznik *wenn*, ovisno o značenju, može prevesti hrvatskim *kada* (vremensko značenje) ili *ako* (pogodbeno značenje). U (29) to je bilo zamijenjeno, iako su same po sebi, izvan konteksta, te rečenice moguće.

- (29) i. *Kada* bude padala kiša, nećemo ići na izlet. (umj. *Ako*)
 ii. *Kad* imaš sreće, tramvaj dođe brzo. (umj. *Ako*)

U (30) nalazi se prijenos vezničke konstrukcije. Njemački *als* s komparativom prenesen je kao *kao* kojim se izražava sličnost, umjesto *nego* ili *od* za izražavanje suprotnosti.

- (30) i. Moj prijatelj pije radije pivo *kao* vino. (umj. *nego*)
ii. Mein freund trinkt lieber Bier *als* Wein.

Kod odstupanja se katkad može dogoditi da sugovornik i ne opazi kako je razumio nešto drugo nego što je govornik namjeravao reći. Npr. u primjeru (30) može misliti da prijatelj pijucka pivo i pije ga u malim količinama, kao da je vino. Tek kad se susretne s većim brojem ovakvih zamjena, može primijetiti da je to odstupanje.

Zamjena prijedloga — U njemačkome prijedlog *vor* ima i prostorno značenje *ispred* i vremensko značenje *prije*. U hrvatskome *ispred* nema vremensko značenje.

- (31) Upravo sam došla iz Atene, a *ispred* toga bila sam u *Syd-ney*. (umj. *prije*)

Posljednja četiri primjera hrvatskih rečenica mogla su biti svrstana u leksičko-semantička odstupanja jer su to zamjene riječi. No kako sadrže suznačne riječi u sintaktičkim strukturama, navedeni su u ovoj skupini.

3. Tvorbena prijenosna odstupanja

Treću skupinu odstupanja koja su se pojavila u analiziranim radovima čine leksička odstupanja. Ona su podijeljena na leksičko-tvorbena i leksičko-semantička odstupanja, iako je katkad granicu teško povući. U ovome će se poglavlju promotriti nekoliko prikupljenih tvorbenih odstupanja.

3.1. Tvorbena odstupanja studenata prve godine

Njemački jezik sklon je slaganju kao vrsti tvorbe. Ta se sklonost njemačkoga jezika za tvorbom složenica očituje u (32), gdje je naveden primjer leksičko-tvorbenoga odstupanja studenata prve godine. Ona je uzrokovala pokušaj stvaranja dviju imeničkih osnova, ako već ne i složenice same.

- (32) i. Moja *ljubamca poslovice* je... (umj. *najdraža* poslovice)
ii. Mein *Lieblingssprichwort* ist...

3.2. Tvorbena odstupanja studenata druge godine

I kod studenata druge godine pojavljuju se prijenosna leksičko-tvorbena odstupanja. U (33.i) hrvatskome je prikladno, ali ne ovjereno, napravljen

mocijski par riječi *pisac*. On je načinjen prema njemačkomu tvorbenomu uzorku: *Schriftsteller* — *Schriftstellerin*.

- (33) i. Predavale su nam poznate hrvatske *pisalice*. (umj. *spisateljice*)
 ii. Danas ima težak *hrvatski ispit*, ali ipak se smije. (umj. ispit iz hrvatskoga)
 iii. Obwohl sie heute schwere *Kroatischprüfung* hat, lacht sie.

Odstupanja kao u (33.ii) nastaju uslijed rastavljanja njemačke složenice, kao u (33.iii), na njezine sastavne dijelove. Takav je pak postupak uvjetovao nastanak gramatičkoga odstupanja u uporabi genitiva u značenju pripadnosti umjesto posvojnoga pridjeva, navedenoga u (34), slično kao u (27).

- (34) *kola lutke* — *Puppenwagen* (umj. *lutkina kolica*)

4. Leksičko-semantička odstupanja

U prikupljenoj je građi bio vrlo velik broj pojedinačnih primjera prijenosnih leksičko-semantičkih odstupanja. Česta je pojava zamjena leksičkoga elementa J2 elementom J1. Prijenos leksičkih elemenata različitoga značenja u J1 i J2 može se očitovati kao uporaba doslovno prevedenih riječi ili konstrukcija koje se u hrvatskome jednostavno ne rabe (pa je ishod pragmatično odstupanje). Možda je najčešći uzrok višeznačnost njemačkih riječi kojima u hrvatskome odgovaraju različite riječi, ali i homonimnost. To se događa kod samoznačnih, ali i kod suznačnih riječi, što se vidjelo u primjerima od (29) do (31).

4.1. Leksičko-semantička odstupanja studenata prve godine

U radovima studenata prve godine česta je pojava zamjena leksičkoga elementa J2 elementom J1 uz njegovu, često puta i nepotrebnu, prilagodbu.

Odabir neprikladnoga značenja višeznačnice — Kada se prenosi neprikladno značenje, najčešće je riječ o višeznačnicama. U (35.i) njemački pridjev *groß* trebao je biti preveden hrvatskim pridjevom *visok*.

- (35) i. On je *velik*. (umj. *visok*)
 ii. Er ist *groß*.

Odabir nepostojećega značenja — Neka se doslovno prevedena njemačka riječ u hrvatskome ne rabi u tome kontekstu. Npr. u (36.i) prenesena je kons-

trukcija njemačkoga glagola *werden* (hrv. *postati*) u značenju *navršiti*. U hrvatskome se za to rabi glagol *imati*, kao u (36.iii).

- (36) i. Položio sam maturni ispit kad sam *postao* 19 godina.
ii. ... als ich 19 geworden bin.
iii. ... kad sam imao 19 godina.

Kad se uslijed prijenosa pojave neprihvatljivi izrazi u hrvatskome, poput (36.i) ili (37), gdje je naveden doslovan prijevod njemačkoga djeljivoga glagola: *sauber machen*, može doći do teškoća u sporazumijevanju, no hrvatski govornici (ako ne znaju njemački pa ne mogu pogoditi značenje njemačkoga izvornika) bar shvaćaju da ne razumiju što inojezični učenik govori.

- (37) i. Kada treba *raditi čist.* (umj. *čistiti*)

No neka od takvih odstupanja nisu uvijek prepoznatljiva. Budući da su hrvatske rečenice u primjerima (38) i (39) moguće, ali s drugim značenjem, nesporazumi mogu (dugo) ostati neprimijećeni. Npr. uporaba glagola *voziti* u značenju *putovati* ili *ići* (jer u njemačkome oba značenja pokriva glagol *fahren*) može primatelje dovesti u zabludu da je govornik bio vozač auta ili čak pilot aviona u (38.iii) ili da je bila riječ o vožnji (automobilom) u samoj Australiji.

- (38) i. U ljetu *vozim* u Hrvatsku. (umj. *putujem*)
ii. Im Sommer *fahre* ich nach Kroatien.
iii. Prošle godine *vozila* sam u Sydney. (umj. *putovala*)
iv. Voriges Jahr bin ich nach Sydney *gefahren*.
(39) i. Svaka godina *vozimo* često za Lopar. (umj. *idemo*)
ii. Jedes Jahr *fahren* wir oft nach Lopar.

Slično je i s čestim prijenosom modalnoga glagola *mögen* kao *voljeti* u kontekstima kada on znači *željeti*. U hrvatskim primjerima u (40) sugovornici koji ne znaju njemački mislili bi da govornik želi reći kako rado govori o Dubrovniku ili sada rado ide na kavu (za razliku od prije kada to nije rado činio).

- (40) i. Danas *volim pričati* o Dubrovniku. (umj. *želim govoriti*)
ii. Heute möchte ich über Dubrovnik erzählen.
iii. Sada *volim ići* na kavu. (umj. *želim ići*)
iv. Jetzt möchte ich Kaffee trinken.

U (41) naveden je doslovni prijevod imenice: *Papierkorb*, dok se u hrvatskome to zove *koš za smeće*, odnosno *kanta za smeće*.

- (41) i. košara za papir

4.2. Leksičko-semantička odstupanja studenata druge godine

I u radovima studenata druge godine česta je pojava odabir neprikladne hrvatske riječi na temelju višeznačnosti u J1, no primjeri su drugačiji, odaju viši stupanj znanja. Tako je primjer u (42) jednaka vrsta leksičkoga odstupanja kao primjer u (35), no rečenica je očito složenija.

Odabir neprikladnoga značenja — Najčešća su leksičko-semantička odstupanja kod riječi koje su u njemačkome višeznačnice ili homonimi pa se prenosi neprikladno značenje. To se događa i kod samoznačnih i kod suznačnih riječi kao u primjerima (29), (30) i (31).

- (42) i. Kate je *velika* i vrlo vitka. (umj. *visoka*)
ii. Kate ist *groß* und sehr schlank.

Njemačka imenica *Bank* prevodi se dvjema imenicama: *banka* (ustanova u kojoj se štedi novac, koja posluje s novcem) i *klupa* (predmet koji služi za sjedenje nekoliko osoba, obično drveni). Njemačka imenica *Boden* u hrvatskome može biti *pod* (*donja površina prostorije*), ali i *tlo* (*zemlja kao površina na kojoj se hoda, površina zemljišta*), dakle imaju neka zajednička značenjska obilježja. U (43) obje su imenice prenesene iz njemačkoga s neprikladnim hrvatskim zamjenama.

- (43) i. Nadja sjedi na *banci*. (umj. na *klupi*)
ii. Na *podu* u šumi je lišće. (umj. na *tlu*)

U (44.i) i (45) nije provedeno razlikovanje riječi *schon* u značenju *već* i *još*. Umjesto (44.i) trebalo je reći kao u (44.ii). Prve tri rečenice u (45) zahtijevaju *još* umj. *već*. Prilozi u (44.i) i (45.i) nisu bili na prikladnome mjestu, tako da predstavljaju i redosljedna odstupanja. Rečenica u (45.iii) trebala je glasiti kao u (45.iv), ili je mogla zadržati *već*, ali tada bi morala glasiti kao u (45.v).

- (44) i. Iako imam sreću da nisam slijepa, ja znam *još* dugo da nisu boje samo za vid.
ii. ... slijepa, već dugo znam da boje nisu samo za vid.
- (45) i. *Već* znam ju *od* škole. (umj. *Znam ju još iz škole*.)
ii. U ožujku je more *već* hladno. (umj. *još* hladno)
iii. Bila sam na moru *već* kad sam imala pet godina, a to je rano za Austrijanku.
iv. Bila sam na moru *još* kad sam imala pet godina, a to je rano ...
v. Bila sam na moru *već* s pet godina, a to je rano ...

Odabir netočnih vrsta riječi — Za leksičko-semantička odstupanja koja se pojavljuju u radovima studenata druge godine svojstven je prienos njemačkih tzv. *Funktionsverbgefüge*. Riječ je o sintagmi koja se sastoji od imenice i glagola, a značenje sintagme određuje imenica. U hrvatskome se obično prevodi (jednim) glagolom, stoga su primjeri u (46) i (47) odstupanja.

- (46) i. ...da bismo mogle zajedno *imati zabavu*. ← *Spaß haben*
ii. Usprkos tome smo uvijek *imali veliku šalu*. ← *Spaß haben*
iii. *Imam čežnju za tobom*. ← *Sehnsucht haben*
iv. Najvažnije je da *nemamo svađu*. ← *Streit haben*
v. Nikada nisam *imala strah* kad Ara je bila kod mene. ← *Angst haben*
vi. *Imala sam veliki strah*. ← *Angst haben*
- (47) i. ... *činiti pravila* od samog početka ← *Regeln machen*
ii. Namjeravam *činiti dogovor* s mamom. ← *Verabredung machen*
iii. igrati karte ← *Karten spielen*

6. Zaključak

U procesu učenja inojezičnoga hrvatskoga, tj. hrvatskoga kao drugoga ili stranoga jezika, pojavljuje se veći broj prienosnih odstupanja nastalih kao posljedica prenošenja jezičnih elemenata iz dominantnoga njemačkoga sustava u hrvatski kao ini jezik. Donekle se potvrdila pretpostavka da će neka odstupanja na drugoj godini nestati, ali da će se pojaviti i neka nova. Može se reći da je u radovima studenata druge godine bilo manje pravopisnih odstupanja, ali se pojavilo više gramatičkih, a najviše leksičkih. To se može povezati s povećanjem zahtjevnosti nastavnoga gradiva, ali i s povećanjem rječnika, pri čemu se njemačke višeznačnice ili homonimi neprikladno prevode. Također je uočljiva promjena kvalitete odstupanja.

Među pravopisnim su odstupanjima studenata prve godine koja iščezavaju na drugoj godini pisanje imenica velikim slovom i morfonološko pisanje. No, zamjena zvučnih i bezzvučnih šumnika čvrsto je ukorijenjeno odstupanje koje se pojavljuje i na drugoj godini. Morao bi se uložiti veliki napor kako bi se to ispravilo.

Među gramatičkim odstupanjima prve godine na drugoj nestaju nesklanjanje vlastitih imena i sastavni veznik *i* umjesto suprotnoga veznika *a*. No poredak zanaglasnica te izostavljanje dvostruke negacije zadržavaju se i na drugoj godini. S druge strane, pojavljuju se i odstupanja kojih prije nije bilo: uporaba posvojnoga genitiva umjesto posvojnoga pridjeva i uporaba glagolskoga priloga sadašnjega kao priloga.

Kod leksičkih odstupanja i studenti prve i studenti druge godine pokušavaju prema njemačkomu modelu slaganjem načiniti imenicu. Jednako tako odabiru neprikladna značenja njemačke višeznačnice u hrvatskome jeziku.

Budući da neka odstupanja nestaju tijekom vremena, lektori bi se u svom radu više trebali usredotočiti na odstupanja koja pokazuju otpornost i prenose se s nižih na više razine učenja. Leksička su odstupanja stalna, no ona obuhvaćaju različite riječi, što se treba rješavati od slučaja do slučaja, posebno prema čestoti i komunikacijskoj teškoći.

7. Literatura

- Dudenredaktion (1996) *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim — Leipzig — Wien — Zürich: Dudenverlag.
- Galvacsy, I. (2002) *Die Bedeutung der Fehler und ihrer Korrektur im Fremdsprachenunterricht*, Grin: Verlag für akademische Texte.
- Gass, S. M. (1983) Language transfer and universal grammatical relations, u Gass, S. M. i Selinker, L. (ur.) *Language transfer in language learning*, Rowley, MA: Newbury House, 69–82.
- Gass, S. i Selinker, L. (1994) *Second language acquisition: An introductory course*, New Jersey Hove/London: Publishers Hillsdale Helbig, Lawrence Erlbaum Associates.
- Buscha, J. i Helbig, G. (1996) *Deutsche Grammatik*, Leipzig: Langenscheidt.
- Jelaska, Z. i sur. (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jelaska, Z. (2007) Uvod, u Cvikić, L. (ur.) *Drugi jezik hrvatski*, Zagreb: Profil.
- Novak, J. (2002) *Učenje i usvajanje osnovnih glagolskih oblika u hrvatskome kao stranome i drugome jeziku*, Zagreb: Filozofski fakultet (magistarski rad).
- Novak-Milić, J. (2002) Učenje glagolskih oblika u hrvatskome kao stranome jeziku, *Suvremena lingvistika* 53–54/1–2.
- Pavličević-Franić, D. (2006) Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije, *Lahor* 1, 1–14.
- Udier, S. (2006) Položaj glagolskih enklitika u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika za početnike, *Lahor* I/1, 62–68.
- Vrljić, S. (2007) *Utjecaj njemačkoga jezika kao prvoga jezika na ovladavanje hrvatskim kao drugim jezikom*, *Hidis* 2, Zagreb, 22. rujna.

Errors caused by language transfer while learning Croatian as L2

While learning Croatian as a second or foreign language errors are bound to occur. Some of them are a result of the transfer from a dominant language system (usually the mother tongue L1). This paper analyses written language works of students of Croatian language at the University of Graz

whose mother tongue is German. Therefore, errors that occur as a result of an overlap between German as a first and Croatian as a second language will be compared.

The data consisted of 35 final works from first year students who had approx. 180 hours of Croatian, and 47 final works from students who had altogether approx. 300 hours of Croatian (approx. 120 hours in the second year).

Depending on which elements are transferred, grammatical level, lexical-semantic level, phonological and orthographic level of transfer could be differentiated. As the data was only written language, no phonetic errors could be recorded. Developmental errors were not analyzed, but as it is not always easy to distinguish them from other types of errors, and since some examples included them, they were just briefly mentioned.

The hypothesis was that some transfer errors will disappear at higher levels of Croatian knowledge, some will appear less frequently, while new ones will appear with more complex language knowledge. The analysis was qualitative, not quantitative: types of errors were classified and examples were given, not exact numbers of errors found.

The hypothesis was confirmed. While the beginners' level of knowledge was characterized by various orthographic errors, the second year students stopped transferring most of them. Both levels had equal variety of error types on the grammatical level. The higher level had more lexical or semantic errors than the lower level, due to a larger vocabulary and more complex semantic demands.

Although comparative analysis showed that some errors caused by linguistic transfer that occurred while learning Croatian as an L2 were persistent, they did not diminish with a higher level of knowledge. Those were substitution of letters representing voiceless sounds for voiced (s/z) due to the German orthographic system, word-order of enclitics, dropping of double negative, German types of word formation, and choosing inappropriate Croatian word for polisemic German words. Hence, they demand a different approach in teaching.

Key words: German transfer errors, Croatian as L2, errors caused by linguistic transfer, level of transfer, dominant language system

Ključne riječi: njemačka prijenosna odstupanja, hrvatski kao J2, prijenosno odstupanje, razina prijenosa, dominantan jezični sustav